

Brons voor barnsteen

Mevr. J.A. Lap-Beerman

SUMMARY

In this article the author discusses findings of amber from Denmark and the possibilities of exchange during the Bronze Age.

Aan 't eind van de vorige eeuw vond men in het lage kustland tussen Frederikshaven en Saebj, ingegraven in een lage heuvel, een stenen pot gevuld met onbewerkte stukken barnsteen en enige halssieraden, die de vondst dateren in de eerste helft van de bronstijd. De 3 kilo barnsteen moet behoord hebben tot een begravene voorraad, een klein vermogen, ook voor de vinder die als loon 18 rijksdaalders en 30 schellingen kreeg. Niet lang daarna kwam een tweede vondst tevoorschijn, 5 à 600 jaar jonger maar eveneens waard vermeld te worden in dit verband. Dicht bij de Noordzee, in de duinen ten zuiden van Bulbjerg, stiet men op de overblijfselen van een woonplaats waar een kleine bronstijd-gemeenschap zich een aantal jaren had gehandhaafd in voortdurende strijd met wind en weer. Vele malen is de plek ondergestoven, verspreid lagen potscherven, beenderen van jonge huisdieren en klompjes barnsteen, meest onbewerkte stukjes in 't geheel slechts ongeveer honderd gram. Een bescheiden maar toch sprekend getuigenis, dat de mensen van de Bulbjerg-nederzetting na de storm gezocht hebben naar barnsteen langs het brede strand voor de woonplaats. Stellig werd het barnsteen door de bronstijdvolken benut. Het werd gebruikt voor knopen, voor schachten van kleine stiften waarmee de mens zich tatoeëerde en als ornamentale inlegsels in grote, gegoten bronzen voorwerpen, zo ook waar wij het vinden in de lederen beurs van de dode, tezamen met kleine voorwerpen, die in dienst van de magie stonden, ook als splintertjes in urnen tussen de verbrande beenderen. Dit betekent dan zeker dat het barnsteen ook aangewend werd als geluksbrengende of kwaadafwerende amuletten. In de duizenden graven en vele depôts van de bronstijd tellen we alles bijeen wel een paar honderd barnsteenvondsten. Afgezien van de twee eerder genoemde zijn het echter steeds kleine vondsten. Genoeg om te bewijzen dat men de donkergele klompjes gekend en naar waarde geschat heeft, om maar niet te spreken van de massa barnsteen die wij kennen van de steentijd in Denemarken. Het volk in de steentijd versierde zich met barnsteen tot in het overdadige, niet in het minst de vrouwen, die somtijds de kralenkettingen bij dozingen bezaten. Uit de hele bronstijd is nauwelijks meer dan vier kilo barnsteen bewaard. Daarentegen bestaat één enkele steentijdvondst alleen al meer dan uit het dubbele. Afgezien dan van barnsteen is de bronstijd overigens geen arme tijd, integendeel. De vele grafvondsten wijzen op een welstand, groter dan wij die kennen van de tijd ervoor en erna. Het brons dat nu steen aflost als grondstof treedt op in hoeveelheden die zodanig zijn dat men wel mag rekenen dat het slechts een deel van de oorspronkelijke rijkdom is, die door latere generaties in musea geborgen is. Dit is te meer opmerkelijk omdat noch koper, noch tin, de twee bestanddelen van brons hier in het land voorkomen. Dat geldt ook voor het goud dat eveneens zijn glans over deze tijd werpt. Elk stukje van deze metalen moet naar Denemarken gebracht zijn. voorwaarde voor de rijkdom van den bronstijd is dus met andere woorden, een goed ontwikkeld handelsverkeer met het zuiden. Brons en goud werden door tussenhandelaren uit Noord-Duitsland en Polen geïmporteerd, en talrijke afgewerkte producten zoals schilden, helmen, wapens, gereedschappen en eveneens metalen kookgerei. Nu moet men bedenken, dat deze hele handel, ruilhandel was, want een muntstelsel bestond niet. Wat hadden de boeren en herders die tenslotte de afnemers waren van de geïmporteerde waren, in ruil te geven voor wat ze wilden hebben? Het moet iets zeer gevraagd zijn geweest, dat deze hele geweldige stroom van ruilbaar metaal naar het Noorden leidde!

De archaeologen zijn het bijna altijd eens geweest over deze vraag. Barnsteen! Het barnsteen was, zeide men de 'harde valuta' van die tijd. In Midden- en Zuid-Europa is uit bepaalde perioden van de bronstijd veel barnsteen in graven gevonden, de bekendste zijn wel de rijke barnsteenvondsten uit de schachtgraven van Mykene. In het Zuiden vond men dus, wat men miste in Denemarken, en dat gaf, meende men, de verklaring waarom het barnsteen tegelijkertijd verdween toen het metaal opdook. Het was Denemarken dat Europa van barnsteen voorzag. Zo mooi en helder is dit beeld, dat men er nauwelijks aan kan tornen. Maar eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat de theorie over de barnsteenhandel als voorwaarde voor onze bronstijd nog verre van bewezen is en in werkelijkheid tamelijk zwak gefundeerd. Gedurende vele jaren hebben de mensen van de wetenschap zich geïnteresseerd voor het barnsteen. men heeft onderzocht van welke boomsoorten het afkomstig is, welke planten- en diersoorten men er ingekapseld in kan vinden en in welke geologische laag het voorkomt. Dit alles is in dit opzicht van minder belang. Wel belangrijk daarentegen is, dat men door analyses van dezelfde stof heeft getracht uit te vinden waarvandaan de midden- en zuideuropesche barnsteenvondsten komen. Denemarken is lang niet de enige mogelijkheid. Men meende dat men door het vaststellen van de hoeveelheid barnsteen zuur in het stuk, te kunnen bepalen of het afkomstig was van het Noorden of uit de Middellandse Zee-streken, en men geloofde dat het eerste het geval was. Helaas blijkt het dat de methode niet onfeilbaar is, de hoeveelheid zuur kan in de loop der tijden veranderd zijn door verwerking. Andere methoden van onderzoek zijn gebezigd, maar het is niet mogelijk gebleken onderscheid te maken tussen barnsteen van de Noord-, de Oost- en de Zwarte Zee, daarentegen was men wel in staat het Siciliaanse barnsteen te onderscheiden van de andere soorten en het blijkt dat vele van de Italiaanse vondsten afkomstig zijn van de Middellandse Zee. Overigens is men er wel zeker van dat een deel van de zuideuropese vondsten niets met barnsteen te maken hebben, maar dat er sprake is van heel andere mineralen. Voor de theorie over de barnsteenhandel en zijn betekenis voor de Noordse bronstijd valt er niet veel steun te vinden bij de natuurwetenschap. de archaeologie zal het zonder de wetenschap moeten stellen, maar het is pas in de laatste jaren dat men zich ernstig bezig houdt met de herkomst van de midden- en zuideuropesebarnsteenvondsten. Voorlopig is er slechts de ruilhandel uit de jongere steentijd, waardoor men zich enig inzicht verschafte heeft. De metalen voorwerpen in de vondsten van deze tijd geven een goed beeld van de handel met het Zuiden, en het schijnt dat die niet altijd even levendig geweest is, ja dat die soms bijna tot staan gekomen was. Nu blijkt het merkwaardig genoeg, dat op tijdstippen waarop het handelsverkeer op z'n hoogtepunt was, het barnsteen bijna geheel ontbreekt in de middeneuropese vondsten, terwijl de hoeveelheid barnsteen groot is wanneer de handel stil lag. De Middeneuropese landen hadden inmiddels niet alleen met het Noorden gehandeld zij hadden ook handelsverbindingen met landen in het Zuiden, Italië en de Noordelijke Balkan en in het rythme van deze handel passen de barnsteenvondsten beter. Maar zou Middeneuropa niet eerder daarvandaan z'n barnsteen gehaald hebben? Eerst in de jongere steentijd, omtrent het begin van onze jaartelling weten wij met zekerheid dat er barnsteen werd geëxporteerd van de Oost zeelanden naar Zuideuropa, maar dat Denemarken nauwelijks aan de leveranties deelnam. Op dat tijdstip had men rijke barnsteenafzettingen in Oost-Pruissen ontdekt en van deze vondsten, zowel als van de klassieke schrijvers, weten wij, dat het Romeinse rijk zich daar voorzag van de begeerde stof. Omtrent de barnsteenhandel van de bronstijd heerst nog voortdurend de grootste onzekerheid en er is in elk geval in de laatste helft van deze periode, niet veel dat er op wijst, dat het de barnsteenhandel was die oorzaak was van de metaalrijkdom in het Noorden.

Wat was het dan? Wij weten het niet. Het gaat, zoals het zo vaak gaat in de archaeologie: men stelt een vraag en het antwoord komt in de vorm van niet één, maar vele! nieuwe vragen.

Skalk Nr 3 1967 Jorgen Jensen Bronze for Rav.